

Cassirer om Symbolisk form

Annica Nordegren

Symbolisk form är ett begrepp som utvecklats av den tyske filosofen Ernst Cassirer (1874–1945). Cassirer får dock ses som en internationell filosof med ett arbetsfält som sträcker sig från professor i Hamburg, lektor i Oxford, professor i Göteborg till gästprofessor vid Yale New Haven och New York. Under sina sex år i Göteborg lämnade han ett väsentligt bidrag till den svenska filosofin där man bland annat kan återfinna en studie över Axel Hägerströms filosofi. Cassirer härstammar från den nykantianska Marburgskolan men har genom sin internationella karriär inspirerat ett flertal lärjungar av vilka den kanske mest kända är den amerikanska filosofen Susanne K. Langer.

Ernst Cassirers begrepps symbolisk form ärentankegång som framsprungit ur inspiration från ett flertal filosofer och historiker men framför allt från Kant. Många ser idag Cassirers filosofi som en lösning på Kants problematik men också som en utveckling av hans filosofi. Cassirer själv ansåg att hans arbete om symbolisk form, som han framställt i de fyra volymerna *The Philosophy of Symbolic Forms*, vol. 1 *Language*, vol. 2 *Mythical Thought*, vol. 3 *The Phenomenology of*

Knowledge, vol. 4 *The Metaphysics of Symbolic Forms*, var en inledande beskrivning av ett stort filosofiskt område. Cassirers filosofi om symbolisk form får ses som en vittomfattande kulturfilosofi som även beskriver hur vi uppfattar och får kunskap om verkligheten utifrån det mänskliga tänkandet inom vetenskap, historia, konst, språk, religion och mytologi. Den symboliska formen är a priori för både tänkandet och åskådningen. Det är ett begrepp som ligger till grund för vår upplevelse av såväl tid och rum som orsak och verkan men också för vårt jagmedvetande, dvs upplevelsen av både objektivitet och subjektivitet. Den a priori symboliska formen är medvetandets funktion för att sortera och sammanställa sinnesförmålor eller sinnesdata. Cassirer talar om den symboliska formen som själslig och att den tar sig uttryck i medvetandets symboliska funktion.

Min avsikt är att i det följande ge en sammanställning av begreppet symbolisk form utifrån de två första volymerna, dvs hur begreppet symbolisk form förhåller sig till språket och det mytiska tänkandet. För att tydliggöra själva begreppet symbolisk form, kom-

mer jag att inledningsvis kort beskriva Kants teori om de transcendentala formerna och schematiseringen, ur vilket begreppet har utvecklats.

De transcendentala formerna hos Kant

I stort kan man sammanfatta Kants kunskapsteori med att det inte är förståndet som rättar sig efter naturen utan naturen som rättar sig efter förståndet. I Kritiken av det rena förnuftet utgår Kant i sin kunskapsteori från att det finns dels syntetisk empirisk (a posteriori) kunskap som bygger på sinnesförnimmelserna och dels analytisk a priori kunskap som är oberoende av sinnesförnimmelser. Den senare kunskapen fås genom analytiska omdömen vars sanningsvärde kan påvisas genom en logisk analys. Dessa analytiska omdömen är genom analysen nödvändigtvis sanna då det skulle vara motsägelsefullt att förneka dem. Alla övriga omdömen än de analytiska är syntetiska omdömen. Syntetiska omdömen syntetiserar olika begrepp, dvs omdömena är i en viss mening sammansatta av begrepp. Att skilja de olika begreppen åt i syntetiska omdömen innebär inte att de behöver vara självmotsägande. Den syntetiska empiriska kunskapen får sitt sanningsvärde genom att den med sinnesförnimmelserna verifieras i verkligheten.

Vi har med andra ord både analytisk a priori kunskap och syntetisk empirisk kunskap. Men Kant går vidare och påvisar att det även måste finnas syntetisk a priori kunskap. Denna kunskap utgår ifrån att det erfara subjektet har a priori former för upplevelsen av verkligheten och att dessa former appliceras på sinnesförnimmelserna. De a priori formerna finns hos jaget som blir den syntesskapande faktorn mellan de a priori formerna och sinnesförnimmelserna och är på så sätt syntetisk a priori kunskap.

De a priori formerna som är förutsatta hos jaget i varje erfarenhet överskrider den empiriska verkligheten och kallas därför transcendentala. Kant delar in de transcendentala a priori formerna i två huvudgrupper. Den första gruppen är rum och tid och kallas åskådningformer då de anger grundstrukturen för en åskådning. Den andra gruppen är ting och orsak och verkan vilka är förståndsformer, rena förståndsbegrepp eller kategorier vilka utgör de två grundbegrepp som för-

ståndet använder sig av. Sammantaget finns det dock tolv kategorier vilka är enhet, mångfald, totalitet, realitet, negation, begränsning, ting, orsak, gemenskap, möjlighet, tillvaro och nödvändighet.

Vidare visar Kant genom den transcendentala deduktionen att kategorierna inte kan vara privata. I stort går det ut på att om vi är medvetna om våra föreställningar såsom våra egna så förutsätter det att vi kan skilja på vad som är en själv och vad som inte är en själv. Slutsatsen är med andra ord att om kategorierna vore privata så skulle vi inte kunna skilja mellan det privata, subjektiva, och det objektiva. På så sätt är också våra syntetiska omdömen a priori om kategorierna giltiga och vi har med andra ord syntetisk kunskap a priori om dessa kategorier. Ett annat argument, som påvisar att ett enhetligt jag står i relation till en objektivt ordnad värld och att jaget måste använda sig av begrepp för att ha kunskap om sina egna erfarenheter, är förklaringen om den transcendentala apperceptionen eller det transcendentala jaget. Det innebär att för att vi ska få kunskap så måste en mångfald sinnesintryck förenas i medvetandets syntes genom att sinnesintrycken måste uppfattas, reproduceras och igenkännas. Och själva syntesen hos medvetandet är ett uttryck för medvetandets enhet.

En annan viktig aspekt är hur medvetandet syntes går till. Här talar Kant om det transcendentala schemat vilket innebär att det är föreställningar som är förmedlande mellan kategorierna och sinnesförnimmelserna. Det transcendentala schemat i form av föreställningar möjliggör att kategorierna eller förståndsformerna kan tillämpas på de erfarna fenomenen.

Sammanfattningsvis kan man säga att de transcendentala a priori formerna av kategorierna genom schematiseringen i medvetandets syntes med de erfarna sinnesförnimmelserna ger oss kunskap. Och det är utifrån dessa tankegångar hos Kant, om att de transcendentala formerna konstituerar eller bestämmer hela vår erfarenhet av världen, dvs att de är med nödvändighet förutsättningen för att vi upplever världen och oss själva på det sätt vi gör, som Cassirer har utvecklat sin teori om symbolisk form.

Symbolisk form och funktion hos Cassirer

Det är formens konstitutiva funktion som är Cassirers

tema. Även om Kant sår på begreppen form och materia och vidare att form är uppdelad i åskådning-former och kategorier så måste det uppfattas som att samtliga står i en kombinerad funktionell relation till varandra för att skapa kunskap. De är alla aktiva i konstituerandet av erfarenheten, och erfarenheten upplevs då som en syntetisk enhet av medvetandet. Vidare är det som binder samman de transcendentala formerna med sinnesintrycken det transcendentala schemat. Schemat är något mer än kategorierna vilka innesluts i schemat. Schemat inbegriper även tidsbegreppet och därmed den transcendental åskådningen. Och genom att schemat har den sammanbindande funktionen mellan de transcendentala formerna och sinnesintrycken så måste det även till sin funktion inbegripa sinnesförnimmelserna. Schemat är av en sinnesförnimmelande intellektuell form.

Det schematiska temat som inbegriper den konstitutive funktionen är grunden för Cassirers teori om symbolisk form och funktion. Han menar att det är vårt begrepp om helhet som är formens funktion, dvs formen som funktion konstituerar den erfarna verkligheten som en helhetsupplevelse. Formen är en naturlig eller organisk funktion hos medvetandet som ur ett kaos av sinnesintryck skapar helhet eller system i verklighetsupplevelsen. Det mänskliga medvetandets natur är att söka efter enhet och syntes och att identifiera element som delar av en helhet. Formens funktion hos medvetandet är med andra ord en naturlig nödvändighet för vår verklighetsuppfattning oberoende av område. Den kommer tydligt till uttryck i såväl det vetenskapliga systematiserandet av fakta i naturlagar som hos konstnärens upptäckter av naturens former. Form inneslutes i såväl natur som kultur.

Medvetandets utveckling

Begreppet "kultur-former" (culture-forms) är för Cassirer en mänsklig funktion som visat en kontinuitet och varaktighet genom människans historia. Det är en själslig funktion hos människan som i hennes civiliserade och socialt organiserade fas av utveckling kan följas inom konst, religion, vetenskap och moral. Men även före civilisationen ger människan uttryck för denna typ av själsligt organiserande i symbolisk form inom språket,

myten, religionen och konsten. Cassirer menar att det är denna själsliga funktion av symbolisk formgivning av verkligheten som är förutsättningen för samtliga former i människans historiska utveckling som kulturell varelse. Han uttrycker också att det är det mänskliga medvetandets utveckling av den symboliska formgivningen som är förutsättningen för den fysiska utvecklingen som den beskrivs i Darwins evolutionsteori. Det är också medvetandets symboliserande som gör att vi t ex utvecklar bättre jakttekniker och jordbruk samt att vi skapar socialt utvecklade samhällen. Medvetandets utveckling av den symboliska formens funktion är med andra ord den primära faktorn för den fysiska och kulturella utvecklingen som skiljer människan från djuret.

Naturliga och artificiella symboler

Den symboliska funktionen är nödvändig vid inläring och för att skaffa kunskap. Både bilden och symbolen har sin roll i den symboliserande funktionen. Symbolen varken utesluter eller ersätter bilden utan de har båda en distinkt form. Skillnaden ligger i att bilden är passiv på så sätt att den är oss given av sinnesförnimmelserna och erfarenheten medan symbolen skapas aktivt av intellektet. Bilder är givna och symboler skapas. Intellektet utgår från bilden, omformar den och använder den som symbol. Det är intellektet som ger bilden mening genom denna omformning till symbol. Medvetandet tar med andra ord ett givet sinnesinnehåll och låter det få en universell mening utöver sig självt i symbolen när medvetandet formger det som blir det givet. Detta framgår tydligt i hur t ex språket fungerar. Ord är sinnliga bilder som vi förnimmar genom synen eller hörseln men för att orden ska ha en mening för oss så använder vi dem som symboler.

Språket har, menar Cassirer, samtidigt både ett sinnligt och intellektuellt uttryck. Det är i denna helhetens dubbla natur av både sinnligt och intellektuellt, som vi tidigare sett ingår i Kants schema, som Cassirer bygger vidare på. Det som är av intresse är hur intellektets symboliserande av en bild går till. Cassirer delar Kants uppfattning om medvetandebegreppet som en helhet av erfaret kunskapsinnehåll men det Cassirer tillägger är att till den syntetiska helheten tillkommer symbolerna som har till avsikt att uttrycka meningen med det erfarna

i och genom det speciella kunskapsinnehållet som representerar helheten. En symbol är full av mening som tillförts den från människans totala erfarenhet. Symbolen representerar eller uttrycker mening men den måste också ses som den symboliska formen själv då den deltar i den symboliserande funktionen.

Cassirer menar att om vi vill förstå de "artificiella" symbolerna som medvetandet skapar i språket, konsten och myten så måste vi gå tillbaka till de "naturliga" symbolerna som finns representerade i medvetandets helhet. De artificiella symbolernas innebörd skulle vara obegriplig för oss om de inte härstammade från en ursprungligt själslig process i medvetandets innersta natur. Den symboliska funktionen har åtskilliga "naturliga" områden och de symboliska formerna är precis dessa områden där meningen uppenbarar sig i det mänskliga medvetandet. Den symboliska formen är en förutsättning för antingen kunskapen om meningen eller om det mänskliga uttrycket för mening. I och med att det är de naturliga symbolerna i medvetandet som konstituerar vår erfarenhet så räknar Cassirer de artificiella symbolerna till vetenskapen, språket, konsten och myten. Språket får här ses som basen till övriga kulturella former som det står i relation till. Men det är det symboliska begreppet som är det universella inte det språkliga.

De naturliga formerna tillhör den organiska världen och studeras vetenskapligt inom biologin. Människan och naturen är förenade genom konsten och livet som i Goethes vision. Språket är den ursprungliga formen som är både ett uttryck av människan och en naturlig egenskap. Myten, religionen och vetenskapen som utvecklas senare har en dubbel karaktär som består av både konst och teoretisk kunskap. Det finns med andra ord ett system av kulturella former där varje bestämd form står i relation till varandra, och där helheten upprätthåller och ökar deras ömsesidiga internförhållanden.

Subjektivitet och objektivitet

Cassirer anser att vi lever i en värld av bilder men bilderna vi har är inte reproduktioner av "ting" utan vi lever i en värld av hela bildvärldar som skapas av själen. Genom dessa bildvärldar ser vi vad vi kallar vår verklig-

het som vi behärskar den. Det innebär att den högsta graden av objektivitet som själen kan ha tillgång till skapas av själen själv. Det är så den mänskliga själen kan ha uppfattningen om sig själv och verkligheten.

De fenomen som vi förstår eller uppfattar är deras objektiva karaktär. Den kunskap som uttrycks eller representeras i symbolisk form är objektiv av den inre nödvändigheten hos medvetandet konstruktion. Men Cassirer menar att subjektiviteten existerar i relation till frihetsbegreppet hos människan. Alla omdömen vi gör är subjektiva. Även om vår verklighetsuppfattning måste vara objektiv på grund av den inre nödvändighet hos medvetandet så kan vi utifrån denna uppfattning göra subjektiva omdömen vilket är väsentligt för subjektet eller själen. Det subjektiva skiljer sig ifrån det objektiva på så sätt att den etiska världen aldrig är given utan alltid i vardande.

Människan har en objektiv erfarenhet genom medvetandets formgivning med de symboliska formerna och hon känner sin verklighet men också sig själv på detta sätt. Det är syntesen av verkligheten och själen. Målet för själen blir att transformera en passiv värld av intryck till ett uttryck för den mänskliga själen. Skapandet av en mängd system av medvetandesymboler är en aktivitet hos medvetandet och alla dessa symboler har ett objektivt värde. De går utöver det individuella medvetandet som här konfronteras med något som har universell giltighet.

De bilder vi i språket talar om är våra idéer om saker. Tecknet är idéns nödvändiga organ då det själsliga innehållet bara kan uppenbaras genom att tecknet manifesteras. Vi kan få kunskap om den ideala formen endast genom dess föreningen med de förnimbara tecknen som själen använder för att uttrycka sig med.

För medvetandet är tecknet det första steget och första demonstrationen av objektivitet. I det oavbrutna flödet av innehåll i medvetandet skapar medvetandet enhet som är en enhet av dess egen form. Genom tecknet som är associerat med medvetande-innehållet får nu detta innehåll själv en ny beständighet. För tecknet, till skillnad från det aktuella flödet av innehåll i medvetandet, har en definitiv beständig mening. I den symboliska funktionen hos medvetandet, som den fungerar i språket konsten och myten, finns vissa oför-

änderliga former, några av begreppslig art och andra av rent förnimmande art, som frigjort sig från strömmen av medvetande. Detta frigjorda flöde av medvetandehåll har i tecknet omformats till en sluten helhet och bestående enhet av form.

Minnet har möjlighet att fixera ett innehåll genom ett språkligt tecken och i de mytiska eller konstnärliga bilderna. Varje gång vi i minnet tar fram den symboliska formen ur medvetandet och reproducerar den i en ny form sker en reflektion vilket gör att medvetandet med tiden får en förändrad relation till innehållet. Det leder i sin tur till att medvetandet ger både sig själv och innehållet en ny mening. I denna medvetandeprocess utvecklas och urskiljs till slut det medvetna jaget ifrån övrigt innehåll. Gränserna för det subjektiva och objektiva världarna blir för första gången tydliga. Från början gör medvetandet ingen åtskillnad mellan det subjektiva och objektiva men genom den symboliska funktionens medvetandeprocess utvecklas med tiden ur systematisering och formgivning av sinnesförnimmelserna ett teoretiskt tänkande där medvetandet skiljer på sin jagupplevelse och objektet, jag och icke-jag. Samtidigt framkommer begreppen inre och yttre i jagets relation till omvärlden.

I språket överbryggs det subjektiva och objektiva när det både talas och hörs av samma individ. Vi producerar språket samtidigt som vi hör det som en förnimmelse. Det är både något inre och yttre. Även i konsten, som är ett uttryck för både det inre och yttre, kan vi se hur det subjektiva och objektiva, ren känsla och ren form, sammansmälter och ger ett nytt bestämt innehåll. Och det är i denna utveckling inom språk, myt, konst, religion och vetenskap som vi kan se hur vår verklighetsuppfattning och den mänskliga själen är konstruerad.

De ursprungliga formerna rum och tid

Grunderna för medvetandets helhetsupplevelse är rum och tid. Formen för rummet upplever vi som den materiella enheten av ting medan formen för tiden upplevs som en egenskap på så sätt att en händelse är orsaken till en annan. Dessa ursprungliga typer av formrelationer kan förändras i förhållande till forminnehållet. Exempelvis ingår tidsformen som ele-

ment i såväl vetenskaplig kunskap som estetisk medvetenhet. Formen för kausalitet upplevs också olika i exempelvis vetenskapligt och mytologiskt tänkande. På liknande sätt kan de rumsliga formerna tolkas i ena fallet som ett konstnärligt föremål och i det andra som en geometrisk figur. Med andra ord kan vi genom en form ge samma material helt olika mening. Alla typer av formrelationer ingår i den totala helheten av mening. Meningens helhetsupplevelse har i sin tur en egen natur som lagbunden form.

Tidsformen har grundriktningarna nu i relation till tidigare och senare medan rummets form har riktningen här som förutsätter ett där. En ytterligare form av enhet som står över den rumsliga och tidsliga är formen för objektivitet som står i relation till jaget. Samtliga relationer uppvisar samma fundamentala karaktäristik hos medvetandet, dvs att helheten inte består av dess delar utan att varje del omfattar begreppet av helheten. Det är inte helhetens innehåll utan det är den generella strukturen och formen hos helheten som delen omfattar. På så sätt konstituerar helheten sina delar och ger dem deras grundmening. Cassirer uttrycker följande om helheten och delarna i medvetandets struktur:

... For here there is not from the very start an abstract "one", confronted by an equally abstract and detached "other"; here the one is "in" the many and the many is "in" the one: in the sense that each determines and represent the other.

Ernst Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms* vol. 1, 1996, s. 105

Symbolisk form i förhållande till språket

Språkets utveckling beror av att medvetandets psykologiska verklighet består av förändringar och processer medan fixerade tillstånd är ett fortsatt arbete av abstraktion och analys. Varje inre stimulering uttrycks från begynnelsen i en kroppslig rörelse. Både känslan och dess uttryck ges samtidigt i en och samma handling. Med tiden utvecklas specifika rörelser till specifik stimulans. När jagmedvetandet utvecklats finns en övergång från det pragmatiska till det teoretiska, från fysisk till ideell handling.

I den psykologiska teorin om teckenspråk finns två

former av gester den indikativa (antydande) och den imitativa vilka båda två kan härledas biologiskt och genetiskt från griprörelsen. Den indikativa gester som beror av sinnesförmåelserna utvecklas senare till den logiskt demonstrativa gester. Teckenspråket utvecklas med andra ord från den rent imitativa gester till att bli en mer representerande gest. På grund av gestens betydelse som teckenspråk har själva handen fått ett så nära samband med intellektet att den tycks vara en del av det.

Det själsliga uttrycket utvecklas sedan vidare genom ljudet och inte genom gester. Artikulerade tankar artikuleras i ljud. Det talade språket leder till en förskjutning från den subjektiva upplevelsen av förnimmelsen, där subjektet identifierar sig med förnimmelsen, till en objektiv beskrivning av den. Generellt sett anses språket ha utvecklats genom tre stadier; det härmande (mimetic), det analogiska (analogical) och det rent symboliska stadiet. Det härmande och analogiska stadiet är grunden för det symboliska stadiet där det objektiva kan uttryckas vilket ger möjlighet till en utveckling av det själsliga innehållet.

Begreppen rum, tid och tal

Det är genom den intuitiva uppfattningen av formen för tid och rum samt tal som språket kan utföra sina väsentliga logiska operationer med att forma intryck till föreställningar. Språket har schema för dessa former dit alla intellektuella föreställningar hänvisas innan de sinnligen uppfattas och framställs. Den rumsliga formen urskiljs i termer av dels jag, du och han men även fysiska objekt. Jaget "här" står i centrum för objekten i verkligheten "där". Differentieringen mellan här och där gör att det blir en riktning inåt och utåt, dvs det inre och det yttre. Riktningarna inuti och utanför såväl som framför och bakom, över och under associeras också med olika delar av kroppen.

Från början är det inre och det yttre ett, dvs en och samma upplevelse, där subjektet identifierar sig med omgivningen. Särskiljandet av det inre och det yttre får jagmedvetandet att utvecklas och att i ett teoretiskt tänkande kunna beskriva verkligheten objektivt i språket. Det teoretiska tänkandets abstraherade symbolform skapar från den förnimbara yttre bilden genom

den symboliska funktionen en inre symbol.

Det rumsliga här och där har en intuitiv helhet som uppfattas enklare och mer direkt än tempusformerna nu, tidigare och senare. Vad som är karaktäristiskt för dessa temporala former är att de aldrig ges till medvetandet samtidigt till skillnad från den objektiva intuitionen. De rumsliga formernas delar eller enheter kombineras i en intuitivt upplevd helhet medan enheterna i tidsformen utesluter varandra. Tidsbegreppet ger därför inte heller den direkta intuitiva upplevelsen hos medvetandet som rumsbegreppet gör. Tidsenheternas form av existens beror av att de "strömmar genom" medvetandet och differentieras på så sätt. Denna genomströmning är den karaktäristiska formen för själva tidsbegreppet.

Från början urskiljer medvetandet tiden som ett nu eller icke-nu. För att tidsbegreppet ska utvecklas till ett abstrakt begrepp av ordning krävs förståelsen av orsak och verkan, dvs att en förändring sker över tiden. I språket uttrycks därför tiden från början i generella termer som en process eller handling. Det är först senare som den bestämda tidsangivelsen äger rum. En av de senare formerna av tidsangivelse är mätningen av tid i kvantitet. Här involveras inte bara det språkliga tidsbegreppet utan även det artificiella systemet av tecken inom den vetenskapliga reflektionen, dvs de numeriska tecknen för talen, siffrorna. Talen har i sin tur utvecklats från de numeriska orden som har sin utgångspunkt i det konkreta räknandet av jagets kroppsdelar. Det ömsesidiga bandet mellan språket och tanken manifesteras än en gång i den logiska och språkliga utvecklingen av talbegreppet. Enbart som verbalt tecken öppnar talen upp sin begreppsliga natur.

Vi kan därmed nu se hur språket har tre grundläggande utvecklingsfaser i begreppen om rum, tid och tal. Dessa faser är ett nödvändigt villkor för det intellektuella bemästrandet av fenomen och för alla synteser av dessa fenomen till en enhet av verklighetsbegreppet. I denna utveckling av rum, tid och tal får verkligheten med påtagliga former vika undan för en ny värld av intellektuella principer.

Grunden till det numeriska tänkandet i tal är positionerandet av relationer. Det finns en spänning och

motsättning mellan språket med sin närhet till det konkreta hos sinnena och matematikens intellektuella symboler i taltecknen. Även om språkets utveckling i sig leder fram till dessa rent intellektuella symboler så kan det inte inbegripa de intellektuella relationer som talen har. Utvecklingen fram till talbegreppet utgår ifrån det rumsliga begreppet hos människokroppen. Talbegreppet är från början en räknande gest med härmande hand eller kroppsbegrepp innan det blir ett verbalt begrepp. Talen är på så sätt från början konkreta numeriska gestalter vilka också har ett nära samband med intuitionen om jag, du och han. Utöver dessa tre är talens kollektiva samhörighet baserad på den rumsliga intuitionen. Men för att förstå begreppen om klassificering av enheter och individualitet av talen krävs intuitionen av tid.

Rumsbegreppet innebär samtidighet och ömsesidig involvering av elementen medan tiden separerar och skapar ordningsföljd. Det logiska problemet hos talen är att uppfatta dessa två motsatt fungerande begrepp som ett. Medvetandet måste uppfatta dessa två, det enande och det särande, som en syntes eller produkt i en och samma fundamentala handling. I den konkreta idén av talen i form av siffror, som den uttrycks i språket, använder medvetandet formen för både rum och tid. Vidare när medvetandet skiljer på jag, du, han och det kollektiva framkommer skillnaden mellan objektivt och subjektivt pluralbegrepp. Dessa pluralbegrepp kan särskilja det konkreta räknandet från de abstrakta talserierna.

Begreppen om rum, tid och tal är den väsentliga grunden för utvecklingen av den objektiva intuitionen i språket. Och genom att språket håller kvar sin sinnliga form av uttryck som nu också färgas av ett intellektuellt innehåll så formas språket till en symbol med själsligt liv.

Symbolisk form i förhållande till mytologi

Medvetandet genomgår en lång utveckling och innan jagmedvetandet kommer fram till det abstrakta tänkandet lever det i en värld av det mytologiska medvetandet. Det är inte en värld som består av ting med egenskaper utan en värld av mytologisk makt och kraft från demoner och gudar. I det mytiska tänkandet och

fantasin framträder den materiella verkligheten beslöjad av dessa krafter och det är detta synsätt som ger objekten deras form, färg och speciella karaktär.

I det mytologiska tänkandet är medvetandet på ett sätt likvärdigt med sina sinnesförmimmelser upplevda i ett nu. För det mytologiska finns ingen objektiv existens utanför medvetandet. Det subjektiva och objektiva är ett och samma i ett nu i den mytologiska upplevelsen. Det är först när jagmedvetandet formats som den objektiva verkligheten och medvetandet kan existera. Denna utveckling kan ses som att själen placerar sig i ett nytt förhållningssätt till världen av bilder och tecken. Då själen använder sig av dessa bilder och tecken uppnår den en förståelse för dem vilket gör att den kan höja sig över dem. Själen erfar en dialektisk upp-bundenheten och frigörelse med den bildvärld som den själv har skapat. Denna värld av bilder är ett slutet kosmos som själen slutligen får en fri relation till.

Myten som en form av tänkande

Genom den symboliska funktionen har objekten tagit form ur sinnesförmimmelsernas kaotiska informationsflöde och det mytiska lever uteslutande i en omedelbar närvaro av sina formgivna objekt. Upplevelsen är ett momentant intryck som vare sig ser bakåt eller framåt och inte heller ställer det i relation till någon helhet. Det mytiska medvetandet saknar en skarp gräns mellan en föreställd och en verklig förmimelse, mellan önskan och uppfyllelse, mellan bild och ting. Drömmar har samma sanningsvärde som den vakna erfarenheten då det inte är någon klar skillnad mellan att sova och vara vaken, mellan liv och död. Födelsen blir en återkomst och döden ett överlevande.

Denna oklarhet mellan föreställning och verklighet gör att en bild inte representerar tinget utan är tinget. Bilden är identisk med tinget och har samma aktualitet som tinget och bilden kan på så sätt ersätta tingets närvaro. Ännu tydligare framgår detta i mytiska handlingar såsom ritualen. Ursprungligen är ritualen inte allegorisk i den meningen att den kopierar eller representerar någon eller något utan den är absolut verklig. Riten är så sammanbunden med den verkliga handlingen att den är en nödvändig del av den. På samma sätt är myten och språket oskiljaktiga och är ett

ömsesidigt villkor för varandra. Ord och namn betyder eller betecknar inte utan de är och agerar objektet. En persons bild liksom hans namn är ett alterego. Till och med hans skugga är en verklig del av honom.

Mytiskt tänkande i allmänhet skiljer sig från den teoretiska världsbilden både när det gäller begreppen om kausalitet och objekt. De två begreppen förutsätter varandra då formen av kausalitetstänkande förutsätter formen av objektstänkande och tvärtom. Men den mytiska kausaliteten skiljer sig från den vetenskapliga genom motsättningen mellan deras begrepp om objektet. Den mytiska kausaliteten särskiljer inte vissa faktorer ur en helhet som orsak och verkan framkallande utan den ser varje samtidig kontakt som en kausal sekvens. Varje kontakt i tid och rum är en direkt effekt av orsak och verkan. För den mytiska kausaliteten är det svalan som gör sommaren. Det är med andra ord tänkandet om att helheten inte har delar och att en del är samma sak som helheten som är förutsättningen för den mytiska kausaliteten.

Grunden för de mytologiska formerna av rum, tid och tal Den teoretiska strukturen av människans världsbild börjar då medvetandet skiljer mellan illusion och verklighet, det varseblivna eller föreställda och vad som verkligen är, mellan det subjektiva och det objektiva. Kriteriet för att något är verkligt och objektivt är faktumet av det permanenta, dvs av det logiskt konstanta och logiskt nödvändiga. Varje innehåll i medvetandet värderas utifrån detta kriterie enligt principen om att vara ett tillräckligt villkor.

Denna lagbundna struktur av verkligheten är helt främmande för det mytiska tänkandet. Det mytiska medvetandet lever i det omedelbara intrycket utan att ifrågasätta det eller jämföra det med något annat. Intrycket är absolut i sig och varje objekt är ojämförbart med något annat och därmed unikt i sig självt. Det mytiska medvetandet lever i en individuell atmosfär med uppfattningen om det unika som är i ett omedelbart här och nu. Detta kännetecknande drag av isolering av intrycket som har karaktären av något enastående unikt är väsentligt för varje innehåll i det mytiska medvetandet. Det är just denna karaktäristiska transcendens av verklighetsuppfattningen som län-

kar ihop det mytiska och religiösa medvetandet. I de båda är det omedelbara intrycket en uppenbarelse som kvarhåller en slags mystik vilket ger det mytiska och religiösa medvetandet ett karaktäristiskt grunddrag av det andliga eller sakrala. Genom denna ursprungliga verklighetsuppfattning genomträngs alla de mytiska objekten av det andliga.

Det mytologiska tänkandet tar riktningen av att det sker en delning mellan andligt och världsligt, det sakrala och det profana. I och med denna uppdelning utvecklas parallellt två verklighetsuppfattningar, den sakrala mytiskt objektiva världen i religiöst tänkande och den profana empiriskt objektiva världen i vetenskapligt tänkande. Båda har sin uppfattning om hur delarna förhåller sig till helheten. I båda fallen är denna helhet ett konkret uttryck för det intuitiva schemat av de fundamentala formerna rum, tid och tal. För det teoretiska tänkandet blir dessa formers konkretisering verktyget för att utveckla kausalitetsbegreppet. Men för det mytiska tänkandet är det inte fråga om att förklara variation och förändring utan där tar det sig uttryck i att förnimmelsernas motsatsförhållande i det sakrala och profana blir en verklighet av rummet som en helhet och tiden som en annan helhet. Denna uppdelning av rum och tid som separata helheter tar sig uttryck i exempelvis heliga platser, heliga dagar och årstider och slutligen även i heliga tal. Likväl som rum, tid och tal kan ses som grundläggande instrument och faser i processen av objektivisering, är de också de tre viktigaste utvecklingsfaserna i processen av den mytiska (själv)uppfattningen.

Det mytologiska tänkandet bygger sin världsbild utifrån människans egen kroppsupplevelse. Mikrokosmos och makrokosmos är en enhet där det är världen som är byggd som människan som en slags supermänniska. Det inre och det yttre är en reflektion av varandra och skänker varandra mening. Det mytologiska tänkandets upplevelse av sinnesförnimmelse och perception grundar sig på känslor. Utvecklingen av den mytiska känslan för rumsupplevelse börjar med motsatserna dag och natt, ljus och mörker, födelse och död. Den sakrala rumsuppfattningen baseras sedan på olika riktningar, främst i höger och vänster men slutligen delas den sakrala helheten av rummet upp i fyra

delar som motsvarar vädersträcken i ett kors, den övre norra och undre södra samt den vänstra östra och den högra västra, dvs det motsvarande vetenskapliga schemat för koordinaterna.

Det mytiska tänkandets tidsbegrepp börjar först då världen inte bara är i ett nu utan att världen består av handlingar. Världen blir ett skeende med ett före och ett efter och med urskiljbart existerande enheter. Även tidsbegreppet grundar sig primärt på växlingen mellan ljus och mörker, dag och natt. Parallellt med indelningen av rummet i zoner indelas tiden i faser. Tiden är från början ett konkret fenomen. För den mytiska känslan och medvetandet är tiden en slags biologisk tid av en rytmisk ebb och flod i livet som leder till en föreställning om den kosmiska tiden. Den mytiska känslan av tid överbrygger den subjektiva livsformen med den objektiva förståelsen av naturen. För det mytiska tänkandet finns inte indelningen av skeenden vid vissa tidpunkter. Indelningsfaserna då, nu och framtid är inte fastställda att gälla om och om igen. Snarare sker det en transformering till en enhet och ett nu, där då och framtid finns inbegripet.

Det är först med den monoteistiska religionen och profeterna som framtiden blir klart identifierad. Det profetiska jagmedvetandet och medvetandet om Gud gör att det medvetna tidsbegrepp blir endast ett framtidsmedvetande. Denna medvetenhet om framtiden innebär att den tidigare känslan för tid omvärderas. Förståelsen av att det är skeenden som förändras och inte tiden i sig.

Västvärldens tidsbegrepp härstammar ur motsättningen av att något blir till och att något försvinner. Det är först med Kepler, med inspiration från Platons Timeaus, som tidsbegreppet definieras som ett matematiskt naturvetenskapligt begrepp. Här har tiden blivit mätbar i siffror och tidsbegreppet har blivit ett funktionsbegrepp.

Det är talen som blir det sanna redskapet för att skapa homogenitet och enhet i medvetandehålllet. Men även talen i sig utvecklas till en egen homogen enhet. I det matematiska tänkandet är talen ett uttryck för begreppsliga relationer och det är bara som totalitet de är en sluten enhetlig struktur av tal. Talens ursprungliga konkreta betydelse utvecklas till en abstrakt

universal, från ren sinnesförmåelse till intellektuell form vilket också gör att de blir förklarande.

I det mytiska tänkandet där talen är konkreta har varje tal sin individuella natur och kraft. Varje tal har en egen mening och betydelse. Det profana får ett sakralt innehåll. Den mytiska känslan för rum och tid ger upphov till den mytiska känslan för tal. Precis som den mytologiska tiden har en dubbel karaktär av biologisk-kosmisk tid, som upplevs både som naturliga processer och som magiska händelser i livet, så har även talen denna dubbla karaktär. I exempelvis varje verklig treenighet, som t ex far mor och barn, upplever det mytiska tänkandet en universell form av den kosmiska treenigheten. Talet i det konkreta fallet får en magisk mening som även ger den en universell kosmisk karaktär.

Jaget och själen

Även om begreppen om jaget och själen inte är nödvändiga villkor för det ursprungliga mytiska tänkandet så har de en stor betydelse för den senare utvecklingen av det. Det framgår av utvecklingen av de olika symboliska formerna vars väsentliga uppgift inte är att kopiera den yttre världen i den inre världen eller att projicera en färdigställd inre värld på en yttre utan de två faktorerna inre och yttre, jag och verkligheten, bestäms och avgränsas från varandra bara i dessa symboliska former och genom vad de förmedlar. Den avgörande uppgiften för varje symbolisk form blir att de själva var och en på sitt sätt måste skapa gränsen mellan jaget och verkligheten. Således börjar inte heller myten utifrån ett färdigt begrepp om jaget eller själen, från en färdig bild av den objektiva verkligheten och dess förändring, utan myten måste uppnå och forma dessa begrepp och bilder utifrån sig själv.

I början av det mytiska tänkandet upplevs själen som en slags ting som vilket annat fysiskt ting som helst. Men tinget förändras och får en själslig mening som slutligen blir själen och den specifika principen om själslighet. Gradvis växer kategorin om jaget fram, idén om en person och personlighet. Det sker inte endast genom reflektion och begrundande utan också genom att handlingen i sig konstituerar ett själsligt centrum som organiserar verkligheten. I och med detta börjar separationen av de olika sfärens subjektivt och objektivt,

mellan världen av jaget och världen av ting. Ju längre utvecklingen av den medvetna handlingen fortgår desto tydligare uttrycks och desto klarare blir gränserna mellan jaget och icke-jaget.

I det mytiska tänkandets begynnelse är själen inget annat än livet självt inneboende i kroppen. Själen upplevs som en utomstående demonisk kraft som agerar och besitter kroppen. Själen blir en bild eller skugga i en annan dimension av varandet och på grund av denna bild och skuggform så har den inga egna självständigt oberoende egenskaper utan lånar allting från de materiella kroppsliga egenskaperna. Delandet av kropp och själ inträffar när själen blir sätet eller subjektet för det etiska medvetandet. När människan skiljer eller utvecklar sina handlingar till att vara inte bara biologiska utan även moraliskt etiska. Utvecklingen från det mytiska till det etiska jaget uttrycks i människans resning ifrån magin till religionen, från rädslan för demoner till dyrkan av gudar. Denna förgudning är mer en inre händelse än en yttre. Den primitiva själsupplevelsen som ett slags yttre främmande ting som behärskar kroppen blir nu en intim relation inom individen. Själen blir en slags människa inom människan men sammanfaller inte med hennes personlighet och kan därför ofta vara i konflikt med jaget. Den nya upplevelsen av jaget och personligheten framkommer samtidigt med den nya tidsupplevelsen av framtiden. Ur den etiskt-profetiska idén som förkunnar framtiden växer upptäckten av den mänskliga individualiteten, av det personliga jaget.

Den viktigaste faktorn för att medvetandets personlighet ska växa är och förblir handlingen. Lagen om att varje handling måste framkalla en motsvarande reaktion gäller för det själsliga såväl som för det fysiska. Alla handlingar är formgivande i dubbel bemärkelse då gränserna för det inre bara kan bestämmas genom begränsningen av handlingen i den yttre verkligheten. Den ideala formgivningen kan bara bli till genom handlingarnas avgränsning av tillvaron.

De mytiska bilderna i språket och konsten är det mytiska tänkandets hjälpmedel för förståelse av omvärlden och utvecklingen till att få ett kulturellt jag-medvetande. Exempelvis börjar skrivkonsten som ett härmande tecken eller en bild som präglas av den

magiska sfären. När den magiska känslan bleknar riktas uppmärksamheten från det empiriska till det ideala, från det materiella till det funktionella. Bildskriften utvecklas till stavelsebildning och slutligen till ett fonetiskt system där det ursprungliga ideogrammet, bildtecknet, har blivit ett tecken eller en symbol med en bestämd betydelse.

Det är när det estetiska medvetandet utvecklas som kontemplationen av visionens form frigörs från de mytiska bildernas magiska innebörd. Den estetiska bilden erkänner att den är en illusion i motsats till den empiriska verkligheten. Men denna illusion har sin egen sanning då den har skapat sina egna lagar vilka ger

Annica Nordegren
Doktorand KTH, projekteringsmetodik
Grafisk formgivare och projektledare GI/IHR,
Stockholms universitet

medvetandet en ny frihet där bilden inte längre är en fristående materiell sak för själen utan där bilden är ett uttryck för själens egen kreativitet.

På liknande sätt uttrycks själens frigörelse i det religiösa tänkandet när skillnaden mellan gud och människa har försvunnit. När gud har blivit människa och människan gud har målet för frigörelsen uppnåtts.

I am at once I and thou, thou art at once thou and I.

Ernst Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms* vol. 2,
1996, s. 231

Sammanfattning

Cassirer karakteriserade människan genom att mynta uttrycket att hon är det "symboliserande djuret". I sin teori om symbolisk form beskriver han hur medvetandets utveckling är beroende av den symboliska formen i den symboliska funktionen som ger oss en helhetsupplevelse av verkligheten men också av jaget. Det är de grundläggande formerna för rum, tid och tal hos medvetandet som får oss att utvecklas från känslövarerster till att även bli intellektuella. Denna dubbla nuturs parallella utveckling kan följas inom de olika kulturformerna såsom språk, mytologi, religion, historia och vetenskap. Språket får här ses som den grundläggande formen för de andra kulturformerna men de vilar alla på medvetandets förmåga att i symbolisk form formge de för oss givna sinnesintrycken.

Genom språket och det mytologiska tänkandet utvecklas vårt jagmedvetande genom objektiviseringen av verkligheten. Denna uppdelning i subjekt och objekt tar sig i den vidare utvecklingen uttrycket av ett religiöst och ett vetenskapligt tänkande. Religionen grundar sig på det ursprungliga känslolivet och det vetenskapliga tänkandet utvecklas genom vårt logiskt analytiska intellekt.

Enligt Cassirer baseras medandraordheladen mänskliga evolutionen såväl den fysiska som den själsliga på det mänskliga medvetandets förmåga att symbolisera och vi är på så sätt ett symboliserande djur. Det mänskliga symboliserandet som vi ger uttryck för i kulturella former, såväl arkitektur som konst och vetenskap, kan tydas och förstås som både ett naturligt och artificiellt symboliskt språk över vår historiska utveckling och där varje tidsepok har sin verklighetsuppfattning uttryckt i detta symbolspråk.

Ernst Cassirers fyra volymer om *The Philosophy of Symbolic Forms*, av vilka jag här försökt att ge en inblick i de två första om språket och det mytologiska tänkandet, ger en upplevelse av helhetsförståelse av det mänskliga varat och verkligheten. Det är en hisnande helhetsupplevelse av hur den inre och yttre verkligheten sammanfaller till ett i medvetandets enhet.